

A korszerű információs szolgálat egyetemi oktatása Miskolcon

Az elmúlt 25 évben több egyetemi könyvtár kísérletezett a könyvtárhasználat, a bibliográfiai vagy – más kifejezéssel élve – az információs ismeretek oktatásával. Különösképpen a műszaki egyetemeken történtek tapasztalatokat hozó kezdeményezések. Sikerek és kudarcok váltották egymást, következőképpen hol háttérbe szorult, hol újjáéledt a gondolat és a tett. Azt is föl kell jegyezni, hogy 25 éven át folyt a vita arról, hogy könyvtári avagy tanszéki, oktatási vagy szaktudományi feladatról van-e szó? Egyetértés mindmáig nem alakult ki.

A miskolci egyetemi könyvtár a múltban megszakításokkal több sikeres kurzust tartott, majd hosszabb szünet után 1986 szeptemberében újra kezdte az oktatást. Ez a tény önmagában nem volna érdemes a figyelemre, most mégis a szakmai nyilvánosság elé tárjuk, mivel megváltoztak a körülmények. Legalább három olyan tényezőt kell említeni, amelyek új helyzetet teremtettek. Az első: az egyetemi vezetés volt a kezdeményező, nem a könyvtár, ez lényeges változás ahhoz képest, amikor a könyvtár harcolt az oktatás jogáért. A második: az online üzemű – ténylegesen üzemelő – információs technológia az ismeretközlés újfajta megközelítését tette lehetővé. A harmadik: éppen ez idő tájt került napirendre az alkotó értelmiségi tevékenység felértékelődésének gondolata.

A gépészmérnöki kar dékánja 1986 februárjában keresett meg először szóban, néhány nap múlva írásban, azzal az ajánlattal, hogy a korszerűsödő egyetemi oktatásba a könyvtár is kapcsolódjon be. A konkrét kérés az volt, hogy a géptervező szak elektronikai és automatizálási ágazatán a 7. szemeszteres hallgatók számára egy féléven át heti egy órában, összesen 16 órában közvetítsünk könyvtári ismereteket. A kurzus tartalmát önállóan alakíthatjuk ki.

A tematika összeállítása nem volt könnyű. Először meghatároztuk a főbb szempontokat,

körülhatároltuk az oktatás célját. A legalapvetőbbnek azt tartottuk, hogy az információ értékteremtő szerepét valós feladatok és a gyakorlatból vett tények segítségével hitelesen és hihetően bizonyítsuk. Igyekezünk meggyőzni a hallgatókat, hogy az alkotó mérnök újabb és újabb ismeretek megszerzése nélkül alulmarad a versenyben, vagyis a fennmaradás döntő feltétele a tudás „karbantartása” és gyarapítása. Ezt a törekvést a konkrét esetben kedvezően befolyásolta a „szakirány”, minthogy az elektronika és az automatizálás állandó fejlődésben lévő kutatási és alkalmazási terület. Tisztában voltunk azzal is, hogy a IV. évfolyamra járó hallgatók már gyakorlatiasan, „mérnökként” gondolkodnak, következésképpen hasznavehető ismereteket várnak.

Szempontjaink kiterjedtek még a következőkre: a tananyag legyen mennyiségileg korlátozott; mellőzze az információs szolgálat elvont, elméleti és történeti részletekbe menő elemzését; de annál nagyobb gonddal törekedjék arra, hogy a közvetítésre szánt ismereteket a lehető legcéltudatosabban a szakirányra orientálja.

A tananyag kialakításában a könyvtár négy dolgozója vett részt: a főigazgató és helyettese, az olvasószolgálati és tudományos osztály vezetője, úgy is mint szaktájékoztató, és egy részfoglalkozású mérnök szaktájékoztató, aki egyidejűleg főállású oktató az egyetemen az automatizálási szakterületen. Sok-sok mérlegelés után úgy határoztunk, hogy az ismeretanyagot a következő három blokkba tömörítjük: a szakterület legfontosabb nyomtatott forrásai és azok használata (szakterületre orientált, szűkre szabott kiadványismeret); a szakterület magneses adattárai, azok hozzáférhetősége, a hozzáférés technológiája; s végül a könyvtár, a könyvtári szolgáltatások, könyvtárhasználat.

Az első két témakör az információismeretre irányul hagyományos és modern eszközök felsorakoztatásával; a harmadik a könyvtárat mutatja be információs szolgáltató szerepkörben.

Így azután a tantárgy megnevezését is véglegesíteni lehetett így: *információismeret és könyvtárhasználat*. Ezen a címen a kurzus bekerült az indexbe, a hallgatók aláírás megszerzésére voltak kötelezve. Enélkül a 7. félévet lezárni nem lehetett.

Információismeret

Bevezetőben az információk fontosságát próbáltuk érzékeltetni, a célból, hogy az információszerzés fontosságát érthetővé tegyük. A mérnöki alkotó munka négy fő tényezőjét a következőképpen határoztuk meg: szaktudás (ismeret, módszer, megközelítési módok, lényeglátás, rendszerező készség stb.); nyelvismeret (az egyetemes tudásanyag, főleg az újabb eredmények megismerése és alkalmazása céljából); elektronikai és számítástechnikai ismeretek (a mérnöki munka minden területén szükségesek); továbbá az információhoz való hozzáférés, és információk felhasználása.

Az utolsó tényezővel részletesebben foglalkoztunk. Adatokkal, tényekkel érzékeltettük az információk felhasználásának fejlődését. Például: a Magyarországnál feleannyi lakosú Finnország 1985-ben 1,5 millió dollárt költött online információszolgáltatásra; Magyarország nem tudta ésszerűen fölhasználni a rendelkezésre álló 70 ezer dollárt sem. Az információfelhasználás méreteit szemléltető könyvtárközi kölcsönzési adatok: British National Library Lending Division – napi 13 ezer kérés, Universitätsbibliothek Hannover und Technische Informationsbibliothek: napi 1500 kérés, Bayerische Staatsbibliothek: évi 150 ezer kérés, 123 magyar sakkönyvtár: évi 200 ezer kérés.

Ezen a ponton nem nélkülözhattük az információ, az informatika és az információelmélet fogalmának tisztázását. Erre azért volt szükség, mivel a hallgatók számítástechnikai tanulmányaik során már találkoztak ezekkel a fogalmakkal, de a könyvtáros szakma esetleg más értelemben használja őket.

Ezt követően rátértünk a konkrét ismeretanyagra. Az oktatási feladatnak ezt a részét két szempont alapján próbáltuk megközelíteni. Az első gondolatkör keretében az új ismeretek megjelenési formáit, módjait világítottuk meg, szaksargonban kifejezve: a primer ismerethordozók főbb fajait mutattuk be. Másrészt arra vezettük rá a hallgatókat, hogy ez a hatalmas eredeti ismeretanyag összességében hatalmas tömegű halmaz, amely tudományos szak-

ágazatok szerint kisebb, de még mindig eléggé nagy halmazokra tagolódik. További munkánk során azt kell megtanítani, miképpen lehet ezekből a halmazokból kiválasztani azt a nem túl nagyszámú, mintegy 50 publikációt és – ha van – ezek tartalmi kivonatait, amelyek azután a kutatáshoz felhasználható újdonságokat, illetve az addig nem ismert tudásanyagot közvetítik.

Az elsődleges ismerethordozók közül meghatároztuk, mi a könyv és ennek három leghasználatosabb formája: a monográfia, a tankönyv, az egyetemi jegyzet. A periodikus kiadványok elemzése során a fő hangsúlyt természetesen a folyóiratokra helyeztük, de nyomtétósan felhívtuk a figyelmet az akadémiai, egyetemi, kutatóintézeti és testületi periodikumokra is, mivel újdonságértékük folytán elsőrendű anyagok. Az egyebek címszó alatt a kutatási jelentések, a szabványok és a szabadalmak kerültek bemutatásra.

A könyvekkel összefüggésben még három nélkülözhetetlen segédlettel ismertettük meg a hallgatókat: műszaki szakszótárakkal, szakenciklopédiákkal és lexikonokkal, különösen az életrajzi lexikonokkal. Nagyon vigyáztunk arra, hogy „keveset markoljunk”, az elmondottakat gyakorlatilag szemléltessük és a példanyag zöme igazodjék a hallgatók szakterületéhez.

Az információhalmazok áttekintése, ellenőrzése és kiaknázása céljából megismertettük a hallgatókat két referáló folyóirattal: a magyar *Gépgyártástechnológiai és szerszámgépipari szakirodalmi tájékoztatóval* és az amerikai *Engineering Indexszel*.

Ezután a leginkább hasznos két mágneses adattárral, a COMPENDEX-szel és az IS-MECK-kel foglalkoztunk. Ismereteket kaptak a szakrendszerről, a tezaurusok felépítéséről, sajátosságairól, a visszakereső indexekről. Ezt követően került sor a gyakorlatra, amely több elemre tagozódott. A kérdés megfogalmazása volt a központi probléma. Több példán szemléltettük, hogyan kell a kutatási feladatot kétféle fogalommal kifejezni, hogy a gép „megértse”, a fogalmak logikai kapcsolódási lehetőségeit is itt lehetett megjeleníteni. Az alkalmazott példákat először szóban fogalmaztuk meg; a példák másik csoportját számítógépen, szimulációs úton mutattuk be. Régebbi valóságos kereséseinket magnószalagra rögzítettük, s most a korábbi műveleteket megismételtük. Végül „egyenesben” is végeztünk kereséseket az amerikai Dialog cégnél, a hallgatók által

megadott témakörökből. Ezekre a gyakorlatokra 6 órát fordítottunk. Az oktatás sikere szempontjából nagy hátrányt jelentett a hazai, legalábbis a magyar nyelvű anyagot feltáró hazai adattárak hiánya.

Könyvtárhasználat – tanulságok

A témakör bevezetésén gondolkodva úgy véltem, hogy a magyar könyvtárkultúra múltjáról is illenék néhány szót ejteni, ennek időtartama körülbelül 25 percet tett ki. A hallgatóság meglepő figyelemmel kísérte a rövid áttekintést.

A történeti bevezető után arról szóltunk, miért van ráutalva a műszaki szakember a könyvtárak használatára. Három indítékot jeleltünk meg: a mérnök az ismeretek rengetegében nehezen tud eligazodni, ezért könyvtári tájékoztatást vesz igénybe; a szükséges dokumentumok megszerzését csak a könyvtárközi kölcsönzés keretében lehet a maga teljességében elvégezni; s nem utolsósorban az ismerethordozók magas ára miatt az önellátás, a „magánkönyvtár” az alkotó ember számára nem jelenthet kielégítő megoldást.

Az első két szempontra is felhoztunk néhány példát, a harmadik állítást tényszerűen bizonyítottuk, többek között az alábbi adatokkal: a *Chemical Abstracts* című referáló lap előfizetése 1961-ben 6210, 1968-ban 74 200, 1985-ben 567 ezer forintba került. Az 1982–1986. évi 5 éves index ára 1 363 500 forint. Az *OMIKK Műszaki Lapszemléjének Híradástechnika* című sorozata 1981-ben 720, utóda az *Elektrotechnikai és Híradástechnikai Szakirodalmi Tájékoztató* 1986-ban már 5500 forint volt.

A továbbiakban a könyvtárak főbb adatairól nyújtottunk tájékoztatást: 123 statisztikailag jegyzett szakkönyvtár működik; állományuk mintegy 30 millió kötet, évi gyarapodásuk 300 ezer kötet könyv és 18 ezer féle folyóirat; a ráfordítás összege 350–400 millió forint körül váltakozik; a szorgoskodó könyvtárosok száma 4 ezerre tehető. Ezekkel az adatokkal bizalmat akartunk kelteni a könyvtárak használatához.

A könyvtárhasználat kapcsán mindenekelőtt a létező, az igénybevehető szolgáltatásokra irányítottuk a figyelmet: a kölcsönzésre, a helybenolvasásra, a könyvtárközi kölcsönzés adta lehetőségekre. Külön szóltunk a műszaki fordítás menetéről, a fordításmásolatok megszerzési módjáról, és végül a reprográfiai szolgálta-

tások változatait mutattuk be. A szabványokhoz való hozzáférést és a szabadalmi kutatást is célszerűnek láttuk ismertetni.

A használattal összefüggő technikai tudnivalók körét szűkre szabtuk. Kitértünk a könyvkatalógusok besorolási rendjére. Sokévi tapasztalat alapján fontosnak tartottuk megmutatni, hogy mi a különbség az iskolában tanult ábécé és a katalógusok betűrendje között. Elég nehéz megértetni, hogy a katalógus csak egybetűs tagolást ismer, a többjegyű betűket felbontja, mintha nem is tartoznának össze. Részletesen bemutattuk az ETO 53-as osztályának felépítését.

A számítástechnika új, igen kedvező helyzetet teremtett az oktatás számára. Egyfelől a hallgatók kíváncsiak az információszerzés e csodatevő online módszerére; másfelől ezzel összekapcsolva a hagyományos ismerethordozókhoz és módszerekhez is vissza lehetett térni, oda lehetett csempészni olyan ismereteket is, amelyeket korábban nem tudtunk sikeresen közvetíteni, éspedig oly módon, hogy a gépi adattár kiírásait szükség szerint kiegészítettük, például szabványokat kerestünk hozzá szabványkötetekből vagy lapgyűjtőkből.

Ismét felvetődött, hogy vajon mi a jobb: ha a könyvtár tartja ezeket az előadásokat, vagy ha a szaktanszék. Úgy véljük, az a módszer vezet eredményre, ha a könyvtár és a szakterületileg illetékes tanszék közösen, összehangoltan vállalkoznak az oktatásra. Az információszerzés „profi” útjait jobban ismeri a könyvtár, mint a tanszék. A gyakorlati oktatás nem oldható meg a könyvtárban lévő eszközök nélkül. A szaktudományi hozzáértést viszont célszerű kvalifikált oktatókra bízni.

Nem állítjuk, hogy a korszerűsített miskolci oktatási módszerek megbízható alapot adtak az alkotó mérnöki munkához, de úgy véljük, hogy az információk fontosságáról és hasznosságáról sikerült meggyőzni hallgatóinkat, és talán meggyőztük őket arról is, hogy korszerű módszerek és lelkes könyvtárosok állnak majd szolgálatukra, ha a későbbiekben igényes munkához fognak.

Oktatási módszereink továbbfejlesztése érdekében el kell érniünk, hogy a hallgatók szakmai oktatásuk során olyan feladatokat kapjanak, amelyekhez itt, a könyvtárban kell irodalmat keresniük. A hatékonyságot növelné, ha elért eredményeiket a szakoktatók minősíték.

Zsidai József